

تأملی بر مفهوم آلت قمار

سیدمهدی کاظمی*

مشخصات رأی بدوی

شماره رأی: ۹۶۰۹۹۷۲۶۴۹۰۰۰۸۲۱

تاریخ صدور: ۱۳۹۶/۰۹/۱۱

مرجع رسیدگی کننده: شعبه ۱۰۱ دادگاه عمومی بخش طالقان

۱. وقایع پرونده

متهمین پرونده حسب گزارش مرجع انتظامی در معرض اتهام حمل و نگهداری آلت قمار (پاسور) موضوع ماده ۷۰۶ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) قرار گرفته‌اند و در مقام دفاع اظهار داشته‌اند که آلات مکشوفه متعلق به آنها نیست. دادگاه عمومی بخش طالقان صرف نظر از دفاعیات متهمین، با تکیه بر تحلیلی که از مفهوم آلت قمار داشته است، برخلاف رویه قضایی استوار یافته در این موضوع، رأی بر برائت متهمین صادر و اعلام نموده است.

متن رأی

«در خصوص اتهام آقایان ص. و ع. دایر بر حمل و نگهداری آلت قمار (پاسور) موضوع گزارش مرجع انتظامی، صرف نظر از دفاعیات متهمان که اظهار داشته‌اند: آلات مکشوفه متعلق به ما نیست؛ با توجه به این نکته طلایی که ماده ۷۰۶ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم - تعزیرات) در مقام جرم‌انگاری آلات و وسایل «مخصوص» به قماربازی بوده است و مصادیق این مفهوم با توجه به عرفی بودن موضوع - در مقابل موضوعات شرعی - تنها با مراجعه به عرف قابل اصطیاد است، چه آنکه مراد از موضوعات عرفی همان معنای متبادر عرفی آنهاست؛ لذا با مقید دیدن مفهوم آلات قمار به شرایط زمانی و مکانی؛ دادگاه پاسور را امروز از آلات قمار به شمار نمی‌آورد. چراکه وجه استفاده آن در غیر قمار بر وجه استفاده آن در قمار غلبه دارد، البته ذکر این نکته نیز ضروری می‌نماید که بر اساس ادله شرعی نیز در مقام اجرای حکم، تطبیق موضوعات بر مصادیق خارجی بر عهده مکلف است و حتی اطاعت از نظر فقیه و مرجع تقلید بر

مقلد واجب نیست و همین امر به سادگی می‌تواند موجبات خدشه در رکن معنوی جرم به شمار آید و از مصادیق شبهه موضوعیه در ارتکاب جرم ارزیابی شود؛ حالیه با عنایت به ادله پیش‌گفته که تفصیل آن در این مقال ممکن نیست، دادگاه به استناد اصل سی و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران حکم به برائت نامبردگان صادر و اعلام می‌دارد. رأی صادره حضوری بوده و ظرف مدت ۲۰ روز از تاریخ ابلاغ قابل تجدیدنظر در دادگاه‌های محترم تجدیدنظر استان البرز است.»

۲. نقد و بررسی

۱.۲. تردیدی نیست که قماربازی با هر وسیله‌ای که انجام گیرد شرعاً حرام و از نظر قانون ممنوع و موجب مسؤولیت کیفری است.^۱ در فقه بر این حکم ادعای اجماع شده^۲ و آیتی از قرآن کریم: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»^۳ (مائده: ۹۰) «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ»^۴ (بقره: ۲۱۹) از دلایل حرمت قمار است که در تفسیر روایی آن «میسر» همان «قمار» دانسته شده است (المیسر هو القمار)^۵. مرحوم علامه طباطبایی در تفسیر المیزان در خصوص معنای کلمه میسر می‌فرماید: «کلمه میسر در لغت به معنای قمار است، و مقامر (قمارباز) را یاسر می‌گویند، و اصل در معنایش سهولت و آسانی است، و اگر قمارباز را آسان خواندند به این

۱. ماده ۷۰۵ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مقرر می‌دارد: «قمار بازی با هر وسیله‌ای ممنوع و مرتکبین آن به یک تا شش ماه حبس و یا تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم می‌شوند و در صورت تجاهر به قماربازی به هر دو مجازات محکوم می‌گردند.»

۲. سید ابوالقاسم خوئی، مصباح الفقاهة (قم: داورى، ۱۳۷۷) ج ۱، ص ۲۵۰.

۳. «ای کسانی که ایمان آورده‌اید شراب و قمار و بت‌ها و تیره‌های قرعه‌پلیدند [و] از عمل شیطانند پس از آنها دوری گزینید، باشد که رستگار شوید.»

۴. «از تو حکم شراب و قمار را می‌پرسند، بگو در آن دو گناهی است بزرگ و منافی است برای مردم. اما اثر سوء آن دو در دل‌ها بیش از منافع صوری آنهاست و نیز از تو می‌پرسند چه تعداد انفاق کنند؟ بگو حد متوسط را. خدا این چنین آیات را برایتان بیان می‌کند تا شاید تفکر کنید.»

۵. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار (قم: دارالاحیاء التراث، بی تا) ج ۷۶، ص ۲۴۴.

مناسبت است که قمارباز بدون رنج و تعب و به آسانی مال دیگران را به چنگ می‌آورد، بدون اینکه کسبی کند، یا بیلی بزند، و عرقی بریزد البته میسر در عرب بیشتر در یک نوع خاصی از قمار استعمال می‌شود، و آن عبارت است از انداختن چوبه تیر که از لام و اقلامش هم می‌گویند.^۱ همچنین در خصوص مفاسد قمار فرموده است: «اما میسر که همان قمار است آن نیز در ضرر و مفسده دست کمی از شراب ندارد. زیرا قمار سعی و کوششی را که شخص در مدت‌های طولی در راه جمع مال و به‌دست آوردن وجهه و آبرو به‌کار برده در کمترین مدت از بین برده و علاوه بر این که مال آدمی را تباه می‌سازد. چه بسا عرض و آبرو و بلکه جان آدمی را هم در مخاطره قرار می‌دهد. حال اگر در راه قمار پیروز شد و از این راه مالی به‌دست آورد تازه همین مال او را به یک انحراف‌های دیگر دچار می‌سازد، و آن اینست که چون این مال را به زحمت کسب نکرده در راه صحیح هم خرج نمی‌کند، و سیر معتدلی را که تاکنون در زندگی صحیح و عاقلانه خود اتخاذ کرده بود تباه ساخته و او را مردی ولخرج و تنبل و اهل لهو و فجور می‌سازد، چنین کسی هیچ‌وقت حوصله اینکه مایحتاج زندگی خود را از راه مشروع به‌دست آورد نداشته و همواره در پی راه‌های نامشروع است، و همچنین اگر مغلوب شود و هستی خود را ببازد که همین بی‌پولی و زیانکاریش او را به کینه‌توزی نسبت به حریف قمار خود واداشته و در نتیجه یک عمر را به حسرت یا خشم و عصبانیت می‌گذارند.»^۲

۲.۲. بین دو مفهوم «قمار» و «آلت قمار» فرق است و آنچه متعلق حکم ممنوعیت در مانحن‌فیه است، حمل یا نگهداری «آلات و وسایل مخصوص به قماربازی» است. عبارت اخری قضیه اینجاست که فارغ از جرم‌انگاری قماربازی، حمل یا نگهداری آلت قمار نیز جرم دانسته شده است. بنابراین صرفاً ارتکاب اعمال مقرر در مادّتين

۱. محمدحسین طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: سیدمحمدباقر موسوی همدانی (قم: دفتر

انتشارات اسلامی، ۱۳۹۶) ج ۲، ص ۲۸۸.

۲. همان، ج ۶، ص ۱۸۲.

۱۷۰۶ و ۱۷۰۷^۲ قانون مجازات اسلامی از منظر مقنن قبیح بوده و برای آن کیفر در نظر گرفته شده است، ولو اینکه منجر به قماربازی نگردد.

۳.۲. کلام نویسندگان حقوقی و رویه قضایی در تبیین مفهوم «آلت قمار» روشن نیست و آنها که به این نکته التفات داشته‌اند، از قید «مخصوص به قماربازی» در مواد فوق استنباط کرده‌اند که هر آلت و وسیله‌ای را نمی‌توان آلت قمار دانست، بلکه شیء مزبور باید به قماربازی «اختصاص» یافته باشد. امری که قاضی محترم صادرکننده رأی آن را «نکته طلایی» در ماده ۷۰۶ قانون مجازات اسلامی دانسته است. مراد از اختصاص نیز «تعلق نوعی» است نه شخصی؛ ممکن است در جمع دوستانی معین، بازی با چوب، مهره یا سنگ خاصی وسیله قمار محسوب شود؛ به نحوی که قمار با ادوات مزبور عادت آنها شده باشد و حتی در صورتی که اسم وسیله مزبور در جمع آنها برده شود، ذهن‌ها منصرف به قماربازی گردد. اما قانون‌گذار این معنی از آلت قمار را مورد حکم قرار نمی‌دهد. اختصاص یافتن آلت یا وسیله خاصی به قماربازی کردن باید نوعی و فراگیر باشد؛ به نحوی که ذهن عموم مردم یک شهر یا جامعه با آوردن نام آلت مزبور متبادر به مفهوم قمار گردد.

۴.۲. این تحلیل از مادتين ۷۰۶ و ۷۰۷ با معنایی که فقهای امامیه از «آلة القمار» ارائه کرده‌اند منطبق است. قیود «مغالبه»^۳ و «مما یعد آلة قمار بالحمل الشایع»^۴ حاکی از آن است که صدق آلت قمار بر شیء، «عرفی» است و در صورتی که عرفاً به وسیله‌ای آلت قمار اطلاق نشود، بیع آن جایز خواهد بود. به عبارت آخری حقیقت آلت قمار حقیقت شرعیه نیست و دلیل خاصی در کتاب و سنت بر تعریف

۱. ماده ۷۰۶: «هر کس آلات و وسایل مخصوص به قماربازی را بخرد یا حمل یا نگهداری کند به یک تا سه ماه حبس یا تا پانصد هزار تا یک میلیون و پانصد هزار ریال جزای نقدی محکوم می‌شود.»

۲. ماده ۷۰۷: «هر کس آلات و وسایل مخصوص به قماربازی را بسازد یا بفروشد یا در معرض فروش قرار دهد یا از خارج وارد کند یا در اختیار دیگری قرار دهد به سه ماه تا یک سال حبس و یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شود.»

۳. مرتضی انصاری، کتاب المکاسب (قم: تراث الشیخ الأعظم، ۱۴۱۹هـ) ج ۱، ص ۳۸۲.

۴. خوئی، همان، ص ۲۵۰.

مفهوم آلت قمار وجود ندارد. بر این اساس، از آنجا که اصل بر آن است که شارع به لسان محاوره احکام خود را بیان داشته و معانی را باید منطبق با حقایق عرفیه آن دانست، حقیقت آلت قمار چهره‌ای عرفی به خود می‌یابد. دادگاه صادرکننده رأی با قید این عبارت که: «مصادیق این مفهوم با توجه به عرفی بودن موضوع - در مقابل موضوعات شرعی - تنها با مراجعه به عرف قابل اصطیاد است...» تسلط خود بر این نکته را به خوبی نمایان می‌سازد. شاید رساترین بیان در خصوص مفهوم آلت قمار را بتوان این چند خط از *صراط النجاة* میرزاچواد تبریزی دانست: «ان الحكم المجعول في الشريعة له مقامان: مقام الجعل، و الثاني مقام الفعلية، و على ذلك فيمكن أن ينطبق عنوان الموضوع في شيء في زمان، فيكون فعليا، و لا ينطبق على ذلك الشيء في زمان آخر، فلا يكون ذلك الحكم فعليا، و هذا من ارتفاع فعلية الحكم لا من تغير المجعول في الشريعة، كما إذا كان شيء آلة قمار في زمان، و سقط عن آلية القمار في زمان آخر بعد ذلك الزمان فاللعب به بلا رهان، بإعتبار عدم انطباق عنوان آلة القمار عليه في زمان اللعب لا يكون محرما، و هذا ليس من تغير حكم حرمة آلة القمار، كما هو واضح، و كوجوب الجهاد الابتدائي، فإنه بناء على اشتراط الجهاد الابتدائي بحضور الامام (ع) فلا يكون في زمان الغيبة وجوب الجهاد فعليا، لعدم حضوره (ع) لا لان مع عدم حضوره تغير حكم الجهاد في الشريعة، و امثال ذلك كثيرة.»^۱: «حکمی که در شریعت قرار داده شده است، می‌تواند دارای دو مقام باشد: یکی مقام وضع حکم و دیگری مقام فعلیت آن. ممکن است عنوان موضوع در شیئی و در زمان خاصی منطبق باشد؛ بدین ترتیب حکم به مقام فعلیت می‌رسد. همچنین ممکن است عنوان موضوع بر همان شیء در زمان دیگری منطبق نباشد که در این صورت حکم قضیه فعلیت نمی‌یابد. این امر ناشی از رفع شدن فعلیت حکم است و به این معنی نیست که حکم مجعول در شریعت تغییر یابد. برای مثال ممکن است شیئی در یک زمان آلت قمار بوده و در زمانی دیگر از آلت قمار بودن خارج شود؛ پس بازی با آن به اعتبار عدم انطباق عنوان آلت قمار در زمان بازی، حرام

نخواهد بود. اما این امر ناشی از تغییر حکم حرمت آلت قمار نیست. مثال دیگر، حکم وجوب جهاد ابتدایی است که وجوب آن مشروط به حضور امام (ع) است؛ لذا در عصر غیبت وجوب جهاد ابتدایی به سبب عدم حضور امام (ع) فعلیت ندارد؛ نه اینکه با عدم حضور امام (ع) حکم جهاد ابتدایی در شرع تغییر یابد.»

۵.۲. از آنچه گفته شد می‌توان دریافت که آلت قمار بودن، ذاتی شیء نیست. وصفی است که ممکن است بر شیء عارض شود و مجدداً از آن سلب گردد. عرفی بودن مفهوم آلت قمار مقتضی شناور بودن معنای آن از زمانی به زمان دیگر و از مکانی به مکان دیگر است. قضاوت مطلق درباره آلت قمار بودن یک شیء ممکن نیست و در هر مورد باید به «زمان» و «مکان» مربوط التفات داشت. چه بسا در یک زمان وسیله‌ای خاص جز در قمار کردن کارایی نداشته باشد و در زمان دیگر تبدیل به آلت ورزش ذهن شود که مصداق بارز آن شطرنج است. امروز هیچ متفکری را نمی‌توان یافت که قائل به حرمت مطلق و قبح ذاتی شطرنج باشد.

۶.۲. با این مقدمه، تردید موجود در صدق عنوان آلت مخصوص به قمار بر «پاسور»، «ورق» یا آنچه در سنت ایرانی بدان «گنجفه» گفته می‌شود را پاسخ می‌گوییم. از تاریخچه دقیق پاسور و علت ساخت آن اطلاعات کافی نیافتیم ولی همین بس که بر فرض پاسور به عنوان گونه‌ای از ورق بازی ذاتاً برای قمار و نه سرگرمی جعل شده باشد، اما از آنجا که آلت قمار بودن ذاتی شیء نیست، احتمال زوال عنوان از ورق پاسور بعید نیست و بلکه اقوی در عرف امروز اکثر مناطق ایران همین است که ورقی که دیرزمان ذاتاً برای قمار ساخته شده است، امروز برای سرگرمی و تفریح و حتی بعضاً در جمع‌های خانوادگی کارایی دارد. این عبارت از قاضی محترم صادرکننده رأی: «چراکه وجه استفاده آن در غیر قمار بر وجه استفاده آن در قمار غلبه دارد...» دقیقاً به همین نکته اشاره دارد. اداره حقوقی قوه قضاییه در نظریات مشورتی شماره ۷/۱۶۷ مورخ ۱۳۶۹/۰۳/۱۹، ۷/۷۹۱۱ مورخ ۱۳۷۶/۱۱/۲۶، ۷/۱۰۰۹۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۱/۱۵ و ۷/۶۴۹۹ مورخ ۱۳۸۳/۰۸/۲۷ ورق پاسور را مصداق آلت قمار

دانسته است. با این همه این نظرات مربوط به زمانی است که اکنون حدود ۱۴ سال از آن می‌گذرد. شاید ۱۰ سال پیش کماکان پاسور را می‌توانستیم آلت قمار محسوب نماییم، اما اکنون صدق آلت قمار بر آن عرفاً ممکن نیست. ۷.۲. از نظر اصولی نیز شبهه وارده در مانحن‌فیه از موارد شبهه مصداقیه است که به نظر مصداق اجلی ماده ۱۲۰ قانون مجازات اسلامی^۱ است. لذا ثبوت مجرمیت محرز نیست و با تمسک به اصل متعالی برائت باید حکم قضیه را پیدا کرد.

۸.۲. نتیجه اینکه رأی صادره کاملاً منطبق با معنایی است که با تکیه بر تحلیل فقهی و حقوقی از مفهوم آلت قمار ارائه شد و امید است رویه قضایی با تکیه بر این تحلیل موضوعاتی چون ورق پاسور را مصداق آلت قمار تلقی نکند.

۱. «هرگاه وقوع جرم یا برخی از شرایط آن و یا هریک از شرایط مسؤولیت کیفری مورد شبهه یا تردید قرار گیرد و دلیلی بر نفی آن یافت نشود، حسب مورد جرم یا شرط مذکور ثابت نمی‌شود.»